

Cuvânt-înainte

Etica și morala sunt permanente ale vieții spiritual-umane, dar în noile condiții create prin revoluțiile de la sfârșitul anului 1989 din Centrul și Răsăritul Europei, ele sunt tot mai solicitate să contureze profiluri etico-morale potrivite cu noile răscruci apărute la intrarea în mileniul trei al civilizației umane. Un răspuns ipotetic la cerința de mai sus poate fi etica valorilor și virtuților morale, pe care o punem în relații atât cu noii indicatori valorici ai sistemului social global, cât și cu facultățile și virtuțile morale ale oamenilor.

Însă, din păcate, trăim într-o societate unde suferă, în primul rând, valorile morale. Trăim într-o epocă de confuzie morală, când valorile morale sunt profund zdruncinate și, posibil, alterate iremediabil. Fenomenul în cauză este destul de actual, mai ales, în țările ce au trecut de la totalitarism spre democrație precum Republica Moldova și România. Iată de ce este necesar de a aborda și trata în mod insistent problemele eticii, moralei și a comportamentului uman civilizat.

Etica acestui timp al tranzițiilor se înscrie în procesele mai ample de diferențiere și integrare care au loc în viața și în cunoașterea socială de la sfârșitul sec. al XX-lea și începutul sec. al XXI-lea. În existența socială, omenirea își modifică modurile de organizare a vieții, o mare parte din ea rămânând însă legată de tradiții ancestrale care, se pare, dacă ar fi lichidate ar sărăci-o și mai mult.

Prin urmare, timpul în care trăim ne obligă să revenim la fundamentele etice ale existenței omenirii, pierdute în această perioadă de criză profundă pe care o traversează civilizația, pentru a rezolva atât problemele ce țin de guvernanta globală sau ocrotirea mediului înconjurător, cât și cele vizând conduita față de semenii.

Etica deseori este în stare să genereze opinii contradictorii: ea poate dezamăgi prin concluzii banale, dar în același timp, are capacitatea să te

cucerească prin idei înălțătoare. Totul depinde de felul cum concepi etica – o privești ca o construcție pur rațională sau o aplici față de tine însuși în calitate de criteriu al aprecierii propriului compartiment.

Etica este o știință normativă și deseori este numită și filosofie practică, fiind studiată nu numai pentru a afla ce este virtutea, dar mai ales pentru a deveni virtuos. Prin urmare, scopul eticii nu constă în furnizarea unui anumit bagaj de cunoștințe, dar în orientarea omului spre anumite valori și virtuți eterne, spre săvârșirea faptelor bune. Pentru ca etică să devină utilă umanității, sunt necesare două premise: arta de a posedea și dirija pasiunile și dorința de a le îndrepta spre scopuri nobile. Semințele eticii, ca și cele ale grâului, încolțesc atunci când cad într-un sol fertil. Etica reprezintă o călăuză valorică ce poate să descrie locurile semnificative, fără a impune un traseu anume, pe motiv că totul depinde de fiecare personalitate în parte.

Etica nu se substituie omului real în eforturile sale morale individuale, ea nu poate să anihileze responsabilitatea personalității pentru deciziile adoptate. Etica nu este un paravan, după care să te poți ascunde, dar ea poate fi utilă celor ce caută ajutor. Atunci când percepțiile etice se materializează în activitatea morală a celor ce o studiază, etica poate deveni militantă. În caz contrar, ea devine inutilă, provoacă numai iritare și necez.

O bună parte din această lucrare este dedicată studierii problemelor moralei aplicate - violența și statul, eutanasia, condamnarea la moarte, raționalismul și egoismul, binefacerea, sensul vieții și problemele ce țin de conduita umană - locul și rolul normelor tradiționale, ale politeții, buna-cuviinței și etichetei în viața societății contemporane etc. -, deoarece astăzi devine stringentă problema umanizării vieții noastre sociale, a materializării valorii supreme - a omului.

Putem constata, cu regret că atât în Republica Moldova, cât și în România sunt editate prea puține studii consacrate problemelor eticii în general și a comportamentului civilizat, în mod special, care ar corespunde rigorilor societății contemporane. Există unele încercări de a trata problemele eticii și deontologiei profesionale cum ar fi cea a judecătorului, pedagogului, medicului, fiind lăsate în umbră problemele eticii generale și a celei aplicate, care constituie fundamentul oricărei deontologii profesionale.

Lucrarea reprezintă o tentativă de a lichida anumite lacune în pregătirea specialiștilor din perspectiva eticii, oferindu-le studenților un suport în vederea însușirii eticii ca disciplină științifică. Acumularea profundă

a acestor cunoștințe va contribui, ulterior, la transformarea în fapte și acțiuni îndreptate spre binele oamenilor.

Studiul în cauză nu ridică pretenții deosebite de „originalitate”. Ne-am străduit să sistematizăm și să reorganizăm teme și soluții existente care sunt elaborate sau numai intuite. Dacă în analizele noastre se remarcă și elemente de „originalitate”, rămâne în seama specialiștilor să le dea o apreciere. Ceea ce ne-a interesat în mod deosebit a fost explicarea problemelor cu care se ocupă etica tradițională și cea aplicată, și nu „originalitatea” sau „paternitatea ideilor”.

INTRODUCERE

Obiectul, funcțiile și problematica eticii

1. Geneza și conținutul noțiunilor de „etică” și „morală”. Obiectul eticii.
2. Dimensiunea morală a personalității.
3. Dimensiunea morală a societății.
4. Particularitățile funcționării moralei în societate.
5. Nonviolența – „tabu” moral categoric.
6. Unitatea morală și diversitatea moravurilor.
7. Paradoxul evaluării morale și al comportamentului moral.
8. Funcțiile eticii.
9. Noțiunea de deontologie profesională și tipurile ei.

1. Geneza și conținutul noțiunilor de „etică” și „morală”. Obiectul eticii

Noțiunea de „etică” provine de la cuvântul grecesc *ethos* (morav, obicei, caracter). Inițial prin acest termen se înțelegea locul obișnuit de trai, casa, locuința, cuibul păsărilor și vizuinile fiarelor. Ulterior, ea a început să însemne natura stabilă a unui sau altui fenomen, obicei, caracter etc.

Pornind de la cuvântul *ethos* cu sensul de caracter, Aristotel, celebrul filosof al Greciei Antice a creat adjectivul *etic* pentru a desemna o clasă specifică de calități umane, numite de el „virtuți etice”. Aceste virtuți reprezintă, după Aristotel, niște facultăți ale caracterului, temperamentului omului, care mai sunt numite „calități spirituale”. Ele se deosebesc, pe de o parte, de afecte (ca facultăți ale corpului), iar pe de altă parte, de virtuțile diano-etice (ca facultăți ale minții). Spre exemplu, frica este un afect natural, memoria, o facultate a minții, iar cumpătarea, curajul, dărnicia - facultăți ale caracterului. Cu scopul de a reliefa totalitatea virtuților etice într-un

compartiment separat al gnoseologiei și de a-l delimita într-unt domeniu distinct al științei, Aristotel introduce în uz noțiunea de „etică”.

Urmărind scopul de a traduce exact noțiunea de „etică” din limba greacă în limba latină, Cicero, marele filosof al Romei antice, a creat noțiunea de „*moralis*” (moral), de la latinescul *moris* (număr), cuvânt similar grecescului *ethos*. După cum am remarcat mai sus, *ethos* înseamnă „caracter, temperament, modă, obicei, croială a îmbrăcămintei”. Când scria despre filosofia morală, Cicero se referea la aceeași sferă a cunoașterii pe care Aristotel o numea „etică”.

În sec. IV d.Hr., în limba latină s-a încetățenit noțiunea de „*moralitas*” (morală), care era, de fapt, o analogie directă a noțiunii grecești de „etică”. În accepția inițială, în limbile europene ce s-au consolidat în Evul Mediu, termenii „etică”, „morală”, „moralitate” erau utilizați ca sinonime, având același sens. În procesul dezvoltării ulterioare a culturii, odată cu elucidarea particularităților eticii ca domeniu al gnoseologiei, fiecare noțiune capătă treptat o semnificație proprie. Prin *etică* se subînțelege o ramură a cunoașterii, o știință aparte, iar prin *morală* (moralitate), obiectul de studiu al eticii.

Totodată, destui filosofi disting etica de morală, în felul următor: morala se referă la comportamentul uman văzut prin prisma valorilor de bine/rău, drept-nedrept etc., iar etica studiază tot ceea ce include această arie a valorilor și normelor morale în acțiune. În limbajul obișnuit, cei doi termeni sunt adeseori interșanjabili - când descriem oameni pe care-i considerăm buni și acțiunile lor morale, corecte. De asemenea, termenii neetic și imoral sunt sinonimitați atunci când descriem anumite persoane rele sau când spunem că acțiunile lor sunt imorale.

În istoria filosofiei au fost întreprinse un șir de tentative de a scoate la iveală distincțiile dintre noțiunile de „morală” și „moralitate”. Cea mai cunoscută dintre ele îi aparține lui G. Hegel, care înțelegea prin *morală* aspectul subiectiv al acțiunilor întreprinse de oameni, iar prin *moralitate* - înseși acțiunile în desfășurarea lor obiectivă și deplină, adică *morala* reprezintă felul în care sunt percepute acțiunile de către individ în aprecierea lui subiectivă manifestată prin trăirea vinovăției, iar *moralitatea*, felul în care se manifestă în realitate faptele omului, în cadrul familiei, al poporului, al statului. Un alt filosof german W. Wundt, referindu-se la distincția dintre moravuri și morală, în sensul aprecierii moravurilor în funcție de acordul sau dezacordul cu cerințele moralei, considera că morala este constituită din

totalitatea principiilor, criteriilor sau valorilor după care considerăm o faptă ca bună sau rea, ca vrednică de aprobat, de lăudat și de promovat, sau ca un lucru de dezaprobat, de disprețuit, de împiedicat.

B. Williams, cunoscutul specialist în problemele eticii, în lucrarea sa *Introducere în etică*, devenită o carte de căpătâi a studenților din întreaga lume, editată la Cambridge în 1972 și reeditată în scurt timp de zece ori, face o distincție tehnică între *morality* și *ethics*, cel de-al doilea cuvânt având un sens mai general, ce acoperă, în mare măsură, înțelesul în care utilizăm noi, de regulă, cuvântul „morală”. „Moralitatea”, în schimb, ar fi „un sistem special, o varietate particulară a gândirii etice”, „una care are o semnificație specială în cultura occidentală modernă; nota distinctivă a „sistemului moralitate” e dată de „noțiunea specială de obligație pe care o utilizează” și de intenția „universală” pe care o posedă¹.

În tradiția culturală și lingvistică, prin *moralitate* se subînțeleg principiile fundamentale de comportare umană, iar prin *morală* - formele de comportare obișnuite. În acest sens, poruncile lui Dumnezeu țin de moralitate, iar povețele unui pedagog - de morală.

Totuși, putem constata că în majoritatea limbilor contemporane, în vorbirea curentă, cele trei cuvinte se utilizează, de obicei, ca sinonime și se înlocuiesc reciproc.

Pentru oamenii ce nu cunosc îndeaproape filosofia, cuvântul „etică” sugerează un ansamblu de standarde în raport cu care un grup sau o comunitate umană decid să-și reglementeze comportamentul, spre a deosebi ce este legitim sau acceptabil în urmărirea scopurilor lor de ceea ce nu este astfel. Se vorbește, în acest sens, de o „etică a afacerilor”, de o „etică juridică” sau de o „etică medicală”.

Nu întotdeauna noțiunea de „etică” trebuie asociată neapărat cu o activitate specifică. Sensul filosofic al termenului în cauză are evidente tangențe cu această accepțiune uzuală, dar nu este identică cu ea. Ca orice altă preocupare filosofică, cercetarea etică vizează principiile fundamentale și conceptele de bază ce se regăsesc sau ar trebui să se regăsească în orice domeniu particular al gândirii și activității umane. Fiind o ramură a filosofiei, etica reprezintă un studiu teoretic. Prin aceasta ea diferă de „etică” în sensul profan schițat anterior - orice cod etic, spre exemplu etica creștină, este

¹ A se vedea: Williams, B. *Introducere în etică*. București, Editura Alternative, 1993, p. 5.

menit a fi nu doar o expunere și analiză a anumitor doctrine teoretice, ci și o călăuză de viață practică. „Etica” filosofică și „etica” în sens nefilosofic au ca element comun obiectul lor. Filosofii moralei studiază tocmai acele sisteme ce urmăresc să călăuzească viața oamenilor ca oameni. Este totuși important să nu fie supralicitată în acest context deosebirea dintre profan și filosof: în situația în care omul de rând gândește critic despre propriile-i vederi morale sau despre cele ale altora, sau meditează asupra justificării lor, sau le compară cu alte atitudini, rivale, el fiind în felul său un filosof al moralei.

În sens clasic, obiectivul eticii l-au constituit activități de acest gen. Speculația însă a trecut și dincolo de preocuparea directă pentru chestiuni pe care un nefilosof le-ar considera ca ținând de etică. Putem releva aici trei filiere pe care se pot angaja filosofii, căi ce pot fi considerate drumuri magistrale în perimetrul eticii, dar care, într-un fel sau altul, tind să se îndepărteze de preocupările curente ale vieții morale.

1. Un etician se poate apleca asupra unui ansamblu de principii, virtuți și atitudini recunoscute de un grup uman sau de o instituție existentă, ansamblu ce nu este în chip primordial filosofic în virtutea faptului că are scopuri practice și nu teoretice, spre a încerca să explice și să analizeze liniamentele lui morale de bază. În această categorie ar intra, bunăoară, orice critică a eticii creștine. Mai frecventă este situația în care un etician investighează o teorie morală inventată și modificată de alți filosofi. Aceștia fie au crezut că teoria lor explică mai bine decât orice doctrină prefilosofică ar fi făcut-o „care sunt în realitate lucrurile în care credem cu toții”, fie au susținut-o ca pe un ghid îmbunătățit al acțiunii practice. Cel mai elocvent exemplu de acest fel, cel puțin în tradiția filosofică anglo-saxonă, este teoria utilitarismului. Din toate concepțiile privitoare la modul în care un om trebuie să trăiască, aceasta e în prezent cel mai amplu discutată, analizată, criticată, atacată și apărată. Totuși ea a fost creată în întregime de filosofi și nu are vreun grup sau vreo instituție proprie.

2. Realizând comparația dintre eticele specifice, cea a comerțului, a medicinei, a dreptului, ajungem la problema justificării. E de presupus că regulile valabile în aceste sectoare nu sunt arbitrare, instituite și susținute de bunul-plac al unei autorități capricioase. Spre a respinge o asemenea acuzație, un apărător al sistemului eticii medicale, spre exemplu, ar încerca să arate că regula în discuție este necesară în raport cu scopurile medicinei sau cel puțin utilă în acest sens. Astfel, el ar putea susține principiul